

3. *Rossinskaja M.V.* Sushhnost' jekologo-jekonomicheskoy bezopasnosti i problemy ee obespechenija / M.V. Rossinskaja, A.V. Gvozdikova // *Sovremennoe sostojanie i perspektivy razvitija jekonomiki regionov Rossii: Sb. nauch. tr. / Stavrop. GAU: Izd-vo «AGRUS»*, 2003. – 368 s. – S. 126–128.
4. *Сааджан И.А.* Экологическое страхование в системе механизмов регулирования обращения с отходами / И.А. Сааджан, С.К. Харичков // *Економіка природокористування і охорони довкілля*. – К.: РВПС України НАН України, 2000. – С.119–120.
5. *Фурдичко О.* Сталий розвиток аграрного сектору економіки на засадах раціонального природокористування / О. Фурдичко // *Економіст*. – 2011. – № 10. – С. 6–8.
6. *Harnahoeva L.A.* Osnovnye napravlenija razvitija strahovanija jekologicheskikh riskov v Rossii / L.A. Harnahoeva // *Izvestija Irkutskoj gosudarstvennoj jekonomicheskoi akademii*. – 2009. – № 4 (66). – S. 46–49.
7. *Хлобистов Є.* Економіка екологічної безпеки: теорія, методологія, бюджетне забезпечення / Є. Хлобистов // *Економіст*. – 2010. – № 12. – С. 57–59.
8. *Шкуратов О.І.* Основні елементи гарантування продовольчої та екологічної безпеки України / О.І. Шкуратов // *Економіка природокористування і охорона навколишнього середовища: [зб. наук. пр.]*. – К.: ДУ ІЕПСР НАНУ, 2013. – С. 160–165.
9. Directive 2004/35/CE of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage II Official Journal of the European Union 30.04.2004.
10. *Freeman, P.K. and Kunreuther, H.C.* (1997), *Managing environmental risk through insurance*, Boston [etc.]: Kluwer, p. 45-46.
11. *Kunreuther, H.C.* (2001), *Mitigation and Financial Risk Management for Natural Hazards*, The Geneva Papers on Risk and Insurance, Vol. 26, n.2, p. 276-295.

Стаття надійшла до редакції 14.03.2016 р.

*

УДК 658: 005.93

*О.В. ДУДНИК, старший викладач
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка*

Інвестиційні стратегії підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств

Постановка проблеми. В умовах, що склалися в сучасному економічному просторі нашої держави, забезпечення сталого розвитку аграрних підприємств як гаранта продовольчої безпеки стає одним із першочергових заходів у короткостроковій та стратегічній перспективі.

Інструментом реалізації стратегічних цілей підприємства, запорукою його інноваційного розвитку і конкурентоспроможності є інвестиційна діяльність. Інвестиціям у системі відтворення належить головна роль у частині відновлення та збільшення виробничих ресурсів, а отже, і забезпеченні економічного зростання.

Відтак, стратегічне управління формуванням ресурсного потенціалу аграрних підприємств має включати обґрунтування стратегічного набору ресурсних й інвестиційних стратегій, вибір яких залежатиме від загального вектора руху підприємства з урахуванням системи інвестиційних механізмів формування ресурсного потенціалу підприємств та факторів, що впливатимуть на даний процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання стратегічного управління інвестиційною діяльністю аграрних підприємств, що спрямована на забезпечення їх конкурентоспроможності, розглядали у своїх наукових працях В.Г. Андрійчук [1], І.А. Бланк [2], О.Д. Витвицька [3], О.М. Вишневіська [4], О.Є. Гудзь [17],

© О.В. Дудник, 2016

Ю.Калиніченко [7], М.І. Кісіль [8], І.Л. Комарова [9], О.І. Кондратюк [10], Н.С. Краснокутська [11], Ю.О. Лупенко [18], Г.С.Мазнев [12], В.Я.Месель-Веселяк [18], В.В. Онікієнко [14], П.Т. Саблук [15], П.А. Стецюк [17] й ін., а також іноземні дослідники [13, 19, 20]. Така велика заінтересованість науковців у представленні теоретичних і методичних конструкцій вказує на перспективність наукового розвитку даного напрямку досліджень.

Актуальність підтверджується й тим, що інвестиційне забезпечення реформаційних перетворень на селі завдяки розвитку матеріально-технічної бази сільського господарства, формуванню власних джерел фінансування інвестицій товаровиробників та їх залученню з інших галузей економіки й зарубіжних країн на фінансових ринках, а також населення визначено одним із стратегічних напрямів розвитку сільського господарства України на період до 2020 року [18, с. 9].

Мета статті – обґрунтування інвестиційних стратегій формування ресурсів підприємств і на цій основі підвищення ефективності їх використання.

Виклад основних результатів досліджень. Ресурсний потенціал аграрних підприємств розглядають як сукупність усіх видів ресурсів, а саме матеріальних, нематеріальних, трудових, фінансових, включаючи здатність робітників підприємства ефективно використовувати названі ресурси для виконання місії діяльності підприємства, досягнення поточних та стратегічних цілей підприємства. Він включає не весь запас конкретного ресурсу, а ту його частину, яка залучена у виробництво з урахуванням економічної доцільності й досягнень науково-технічного прогресу.

При використанні ресурсів намагаються максимально підвищити їхню ефективність. Автори «Економікс» (Макконнелл К.Р. і Брю С.Л.) розкривали проблему ефективного використання обмежених виробничих ресурсів або управління ними з погляду максимального задоволення матеріальних потреб людини. Вони зазначають, що економічна ефективність «характеризує зв'язок між кількістю ресурсів, які використовуються у процесі виробництва, та одержаного в ре-

зультаті даної кількості продукту. Більша кількість продукту, одержаного від даного обсягу витрат, означає підвищення ефективності. Менший обсяг продукту від даної кількості витрат вказує на зниження ефективності» [13]. У свою чергу, саме зростання виробництва й підвищення його ефективності визначаються кількістю, якістю та рівнем використання головних ресурсів сільськогосподарських підприємств – землі, праці, засобів. Якщо в інших галузях національного господарства можливі заміни одних ресурсів іншими, то для АПК, а особливо для сільського господарства, земля є незамінним ресурсом [4, с. 38].

Таким чином, підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств можемо розглядати як виявлення стратегічних можливостей формування ресурсів і знаходження резервів потенціалу, здатних підвищити конкурентоспроможність підприємства. При цьому стратегія розробляється індивідуально для окремого господарського суб'єкта чи його підрозділу з урахуванням специфічних умов функціонування на основі попередньо проведеного стратегічного аналізу та вмінні керівництва пристосовуватися до мінливого конкурентного середовища й прогнозувати подальші зміни.

Підприємство може обрати один із трьох варіантів стратегічної поведінки: пасивне очікування; активне очікування, тобто готовність кваліфіковано зустріти зміни; підготовка до змін і стимулювання бажаних змін. Найкращий варіант полягає у попередженні змін та стимулюванні їх за допомогою інноваційних технологій. Вибір типу поведінки відбувається залежно від обраної загальної стратегії економічного розвитку, а саме стратегій розвитку, стабілізації чи скорочення. Відносно неї формуються ресурсні й інноваційні стратегії підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств, що мають підлеглий характер і повинні бути узгоджені з нею за цілями та етапами здійснення. При цьому інвестиційна стратегія виступає як головний фактор забезпечення ефективного розвитку ресурсного потенціалу підприємства в майбутньому, бо, як зазначає В.В. Онікієнко,

стратегічний ефект інновацій може бути досягнутий у тісній взаємодії економічних суб'єктів, інвестиційних вкладень і сукупних інвестицій [14].

Враховуючи вищесказане, виділяємо три ресурсні стратегії в напрямі підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу, а саме: стратегія відновлення, стратегія збереження та стратегія інтенсивного розвитку. Стратегія відновлення передбачає в основному зниження економічних втрат від негативного впливу антропогенних дій на природно-ресурсний потенціал підприємств; пошук резервів зниження собівартості, екологізація виробництва. Стратегія збереження ґрунтується на розробці довгострокових планів балансу споживання й використання ресурсів, впровадження ресурсозберігаючих технологій, знаходження та обґрунтування джерел їх забезпечення і формування дієвої системи контролю якості ресурсного забезпечення. Стратегія інтенсивного розвитку передбачає впровадження інноваційних ресурсозберігаючих технологій вирощування сільськогосподарських культур, технічного переозброєння аграрного виробництва кращими зразками техніки, розвиток біоенергетики, підвищення кваліфікації кадрів, розвиток ринкової інфраструктури, які сприяють підвищенню рентабельності діяльності та знаходженню фінансових ресурсів, що проявлятимуться через використання інвестиційних інструментів.

Враховуючи, що «у сільському господарстві значно вища віддача від використання інвестиційних ресурсів, ніж у цілому по економіці країни» [12, с. 7], то, на нашу думку, виникає необхідність обґрунтування дієвих інвестиційних механізмів розвитку ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств і на їхній основі запропонувати альтернативні інвестиційні стратегії в умовах обмеженого доступу до інвестиційних ресурсів (рис. 1), які дадуть змогу оптимізувати інвестиційне забезпечення розширеного відтворення діяльності сільськогосподарських товаровиробників на основі впровадження передових ресурсозберігаючих технологій із досягненням максимального ефекту від використання залучених ресурсів.

Інвестиційний механізм пропонуємо розглядати в трьох спектрах: як механізм фінансування, механізм формування умов для запровадження інноваційно-інвестиційних заходів та механізм управління розподілу інвестиційних ресурсів.

У першому випадку увага зосереджена на інструментах, принципах і методах обґрунтування обсягів та співвідношення джерел залучення інвестиційних ресурсів, у другому – використання методичного інструментарію для створення сприятливих умов для цілеспрямованого інвестування в найбільш перспективні напрями. Третій механізм включає в себе управління використанням інвестиційних ресурсів у межах підприємства, ефективність інвестиційного механізму, вплив інвестицій на економічний розвиток підприємства й на проведення інвестиційної політики. Варто зазначити, що архітектура механізмів залежатиме від умов функціонування конкретного сільськогосподарського підприємства та специфіки усіх елементів інвестиційної діяльності. При внутрішньому власному фінансуванні інвестиційні ресурси можуть бути сформовані з прибутку, амортизаційних відрахувань, коштів, одержаних від ліквідації зайвих виробничих фондів.

На дані цілі також можна використовувати кошти різних цільових фондів підприємства або одержані від розміщення облігацій серед своїх працівників (позикове внутрішнє фінансування).

Співвідношення власного й позикового капіталу характеризує структуру капіталу підприємства, яка є найважливішим показником його діяльності. Вибір засобів фінансування інвестицій передбачає аналіз можливості одержання коштів з усіх розглянутих вище джерел. У бюджетах державних і місцевих рівнів передбачено незначну суму коштів на технічне оновлення виробничого потенціалу, підготовку та перепідготовку кадрів. Проте часто кошти взагалі не виділяють. Як зазначають П.А. Стецюк і О.Є. Гудзь, «бюджетне фінансування сільського господарства стало лише компенсатором збитків, але не платформою для економічного зростання» [17, с. 76]. Дефіцит бюджету не дає змоги подолати проблему за рахунок державних засобів, що спричинює постійний пошук ін-

ших джерел фінансування. Допомогти державі у подоланні економічної кризи покликані іноземні інвестиції (табл. 1). Темпи прямих іноземних інвестицій в економіку України у 2014 році значно скоротилися (на 25,8%)

й становили 45916 млн грн. Також спостерігаємо зниження обсягу інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство в загальній структурі іноземних інвестицій – від 1,71% у 2009-му до 1,29% у 2014 році.

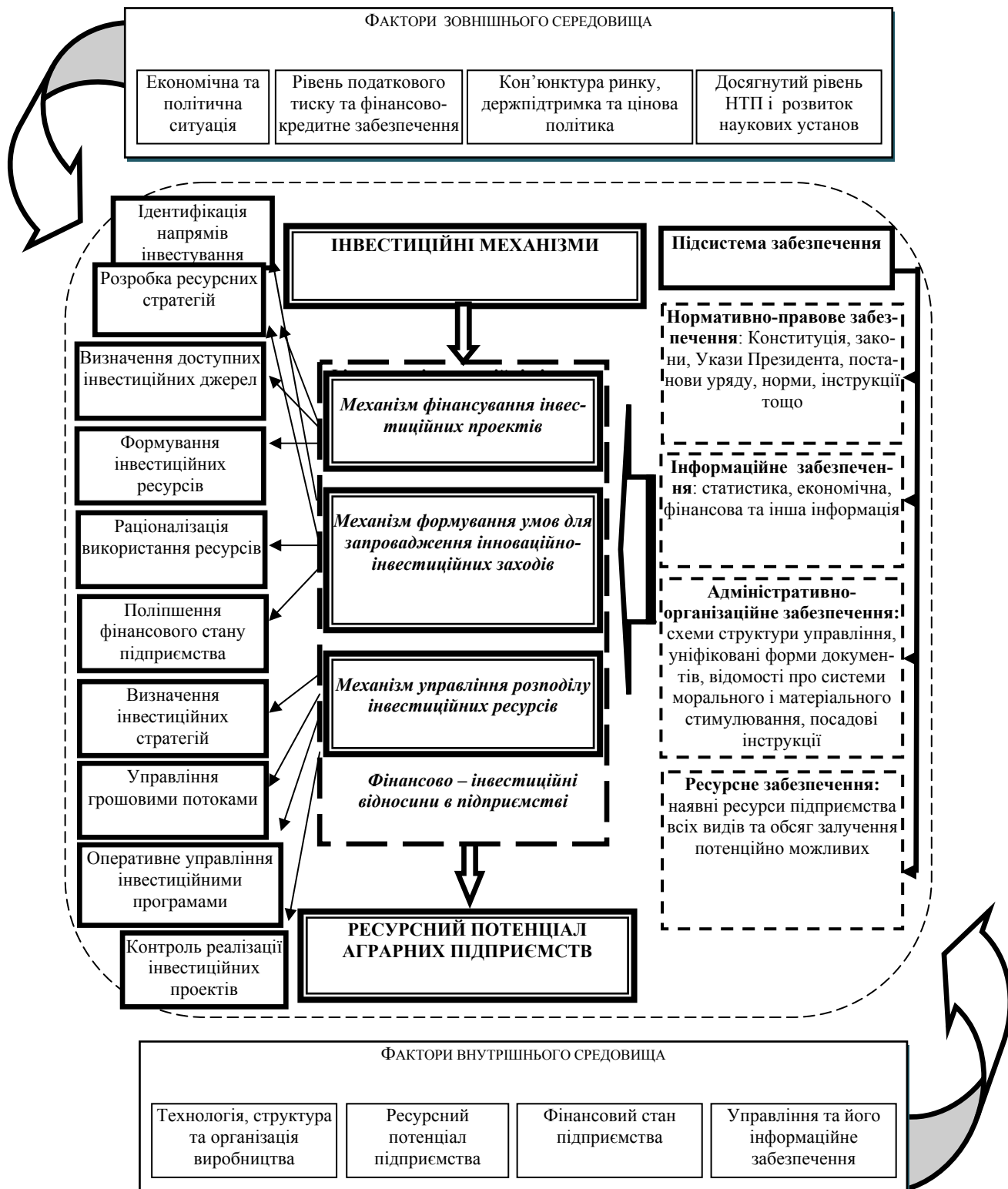

Рис. 1. Інвестиційні механізми формування ресурсного потенціалу аграрних підприємств

Джерело: Розробка автора.

1. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) в економіку України за 2009–2014 рр.

Показник	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Прямі іноземні інвестиції в економіку України, млн грн	39175,7	43836,8	48991,4	53679,3	57056,4	45916
Темпи зростання (зменшення) обсягу прямих іноземних інвестицій, %		111,90	111,76	109,57	106,29	80,47
Прямі іноземні інвестиції в сільське господарство, млн грн	669,2	719,5	725,3	717,8	776,9	594,1
Темпи зростання (зменшення) обсягу прямих іноземних інвестицій в сільське, лісове та рибне господарство, %		107,52	100,81	98,97	108,23	76,47
Інвестиції в сільське, лісове та рибне господарство до загального обсягу, %	1,71	1,64	1,48	1,34	1,36	1,29

Джерело: Розраховано за даними [16].

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України лідерство за запровадженням інвестицій в агропромисловий комплекс належить Вінницькій області, де загальна вартість проектів у 2015 році становила майже 10 млрд грн. Потреба в інвестиціях для реалізації проектів в Україні у 2015 році зменшилася на 19,6 % порівняно з попереднім роком [6, с. 1].

Нині в питаннях інвестицій в основному задіяні власники капіталу і товаровиробники. Згідно з даними Держслужби статистики України серед традиційних джерел інвестування найбільша частка належить власним коштам підприємств та організацій – 58,1% від загального обсягу інвестицій в основний капітал, коштам державного бюджету – 2,1, коштам місцевого бюджету – 1,2, вагому частку від загального обсягу інвестицій становлять інші джерела фінансування – 38,6%. У сучасних умовах господарювання вітчизняні підприємства дедалі частіше змушені звертатися до фінансових установ із метою одержання кредитів, які надаються під заставу майна позичальника [7, с. 113].

Дослідивши структуру джерел формування й напрями використання фінансових ресурсів в окремих сільськогосподарських підприємствах Красноградського району Харківської області (табл. 2), встановили, що на надходження фінансових ресурсів позитивно впливали такі фактори, як зростан-

ня внутрішніх резервів, одержання цільового фінансування та залучення банківських кредитів. При цьому найбільше коштів використовується на фінансування матеріальних витрат (до 50%), витрат на оплату праці й виплату внесків. А інвестиції в реконструкцію та модернізацію основних засобів в основному здійснюються за рахунок кредитних ресурсів і становлять лише до 11,5 % загального обсягу фінансування.

Відповідно до ресурсної розробляють інвестиційні стратегії, які залежно від головного вектора руху підприємства, визначеного в загальнокорпоративній стратегії, можуть бути таких типів (рис. 3): інвестиційна стратегія інтенсивного розвитку – спрямована на забезпечення високих темпів здійснення операційної діяльності. У зв'язку з цим зростає потреба в інвестиційних ресурсах, спрямованих на приріст обігових та не обігових активів підприємства. Інвестиційна стратегія сталого розвитку підприємства – зорієнтована на збалансування обмеженого росту операційної діяльності сільськогосподарського підприємства і забезпечення його фінансової стійкості, та антикризова інвестиційна стратегія – призначена забезпечити фінансове поліпшення при виході з кризового стану. При ній скорочуються обсяги виробництва й реалізації продукції, а фінансовий розвиток зорієнтований на формування достатнього обсягу реальних інвестицій.

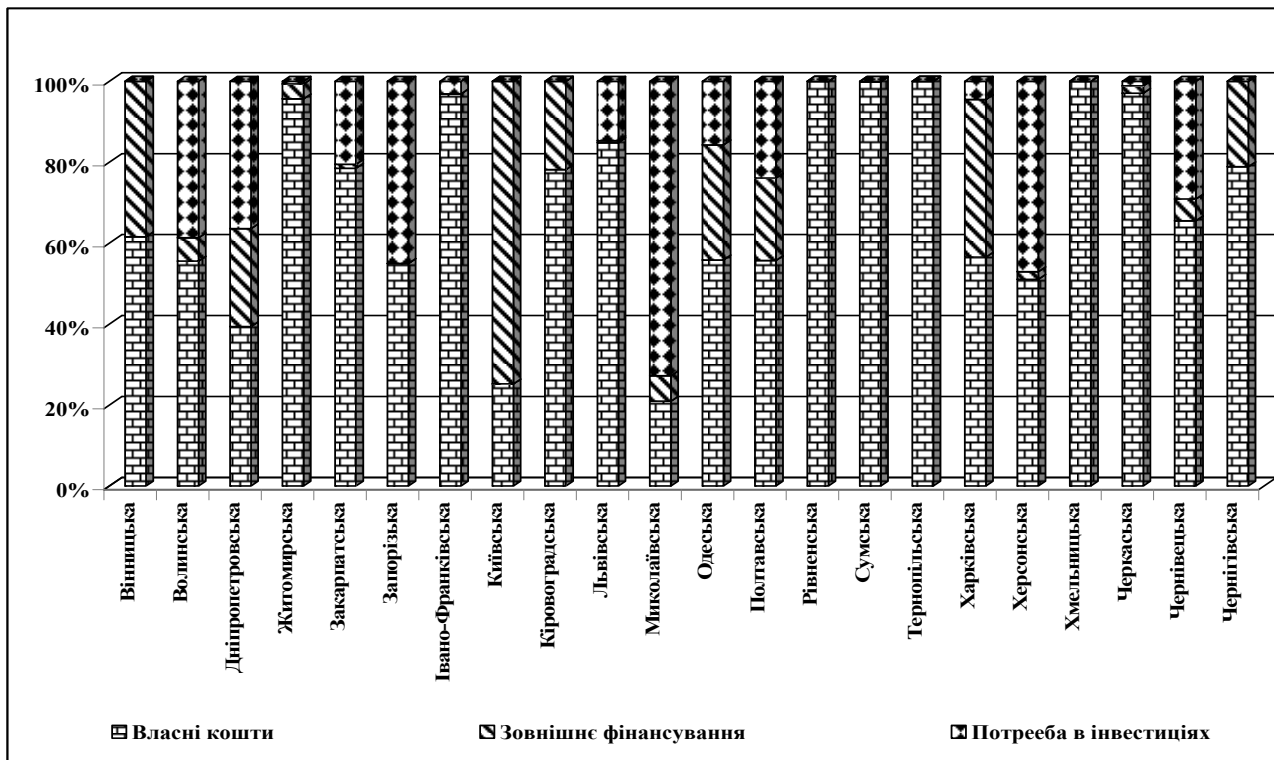

Рис. 2. Структура фінансування інвестиційних проєктів в агропромисловий комплекс регіонів у 2015 році

Джерело: Розраховано за даними [6].

2. Динаміка структури формування і використання фінансових ресурсів в окремих підприємствах Красноградського району Харківської області, %

Показник	ТОВ "Агрофірма Піщанська"				ПАОП "Промінь"				ДП ДГ "Красноградське"			
	2012 р.	2013 р.	2014 р.	У середньому	2012 р.	2013 р.	2014 р.	У середньому	2012 р.	2013 р.	2014 р.	У середньому
Джерела формування												
Внутрішні фінансові ресурси, сформовані за рахунок:												
власних джерел	81,2	92,3	61,2	78,2	76,5	97,9	97,9	90,8	96,9	99,8	97,7	98,1
інших джерел	5,2	2,3	0,9	2,8	8,2	0,4	0,4	3,0	0,0		2,3	0,8
Залучення банківських кредитів	0	3,6	8,5	4,0	15,3	0	0,9	5,4	0,2			0,1
Цільове фінансування	3,5	1,8	27,7	11,0	0	1,8	0,6	0,8	2,9	0,2		1,1
Напрями використання												
Фінансування матеріальних витрат	21,2	19,7	17,1	19,3	55,2	62,3	59,5	59,0	31,0	37,6	44,6	37,7
Інвестиції в реконструкцію і модернізацію основних засобів	6,2	8,2	6,4	6,9	4,1	2,3	11,4	5,9	3,0	2,1	0	1,7
Витрати на оплату праці	4,6	5,0	3	4,2	13,8	14,5	11,2	13,2	35,4	40,7	37	37,7
Відрахування на соціальні заходи	2,3	2,5	1,2	2,0	7,5	8,0	6,2	7,2	14,0	16,0	14,4	14,8
Витрати на сплату податків	3,1	3,9	5,6	4,2	4,8	5,2		3,3	14,5	1,0	0,8	5,4
Оплата внесків	25,5	48,3	23,5	32,4		0,3	0,2	0,2	0,0	0,0	0	0,0
Погашення банківських кредитів	6,3	4,2	7,6	6,0		0,0	0,3	0,1	0,0	0,0	0	0,0
Інші напрями використання фінансових ресурсів	30,8	8,1	35,6	24,8		7,5		2,5	2,2	2,5	3,9	2,9

Джерело: розраховано автором за даними річної фінансової звітності підприємств.

На нашу думку, кожна інвестиційна стратегія має включати підготовку стратегічної бізнес – одиниці до інвестування, стратегію формування інвестиційних ресурсів і стратегію управління процесом інвестування. На формування інвестиційних стратегій та вибір однієї із сукупності стратегічних альтернатив впливатимуть стан і прогнози макроекономічного середовища, внутрішнє середовище підприємства, сфера його бізнесу й ділових інтересів. Володіння інформацією щодо джерела можливого впливу на підпри-

ємство – вже достатньо для того, щоб розробити програму активної підготовки матеріально-технічного забезпечення та активізації резервів підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств [5, с. 126]. Водночас стратегія інвестиційної діяльності визначає пріоритети її напрямів і форм, характер формування інвестиційних ресурсів та послідовність етапів реалізації довготермінових інвестиційних цілей [2, с. 170].

ІНВЕСТИЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ	ЗАГАЛЬНОКОРПОРАТИВНІ СТРАТЕГІЇ		
	<i>зростання</i>	<i>стабілізації</i>	<i>скорочення</i>
<i>Інтенсивного розвитку</i>	Ресурсна стратегія інтенсивного розвитку	-	-
<i>Сталого розвитку підприємства</i>	Ресурсна стратегія збереження	Ресурсна стратегія збереження	-
<i>Антикризова інвестиційна стратегія</i>	-	Ресурсна стратегія відновлення	Ресурсна стратегія відновлення

Рис. 3. Формування стратегічного набору управління ресурсним потенціалом

Джерело: Складено автором.

З огляду на проведений аналіз наукових джерел [1-20] і дослідження господарської діяльності сільськогосподарських підприємств вважаємо, що процес розробки інвестиційних стратегій формування ресурсного потенціалу аграрних підприємств повинен включати такі управлінські етапи:

- 1) проведення ретроспективного та стратегічного аналізу з визначенням можливих ключових факторів успіху;
- 2) підготовка й обґрунтування інвестиційних стратегій;
- 3) розробка програм і проектів, що будуть застосовані в рамках обраної інвестиційної стратегії та процедури контролю реалізації інвестиційних проектів;
- 4) проведення оцінки ефективності запропонованих інвестиційних проектів;
- 5) визначення необхідного обсягу фінансових ресурсів для реального інвестування на основі: а) балансового методу; б) методу аналогій; в) методу питомої капіталомісткості продукції підприємства;
- 6) визначення загальної суми резерву капіталу з урахуванням стадій та термінів реалізації інвестиційних проектів;
- 7) вивчення можливостей формування інвестиційних ресурсів за рахунок різних джерел;

8) визначення методів фінансування окремих інвестиційних програм і проектів;

9) оптимізація структури джерел формування інвестиційних ресурсів підприємства;

10) визначення переліку основних заходів щодо забезпечення цілей та завдань;

11) здійснення координації проектів із поточними планами.

Висновки. В сучасних умовах неефективного використання ресурсів сільськогосподарськими підприємствами, що спричинює зниження їхньої конкурентоспроможності, а відповідно – недоодержання потенційного прибутку, виникає необхідність запровадження стратегічного управління.

Використання розглянутих у статті інвестиційних і ресурсних стратегій дасть можливість забезпечити процес формування ресурсів підприємств та на цій основі підвищити ефективність їх використання. При цьому обов'язково слід враховувати, що підприємство є відкритою системою, на яке впливає велика кількість різноманітних чинників зовнішнього середовища і тому для кожного суб'єкта необхідно розробляти індивідуальний стратегічний набір на основі результатів стратегічного аналізу із забезпеченням чіткого причинно-наслідкового

зв'язку між поточними та стратегічними цілями, які підпорядковуватимуть усі рівні підприємства єдиній траєкторії розвитку.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підруч. 2-ге вид., доп. і перероб. / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
2. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент: учебный курс / И.А. Бланк. — К.: Эльга-Н, Ника-Центр, 2001. — 448 с.
3. Витвицька О.Д. Концептуальні підходи до дослідження механізму інноваційно-інвестиційного розвитку зерновиробництва / О.Д. Витвицька // Агроінком. – 2013. – №10-12. – С. 10-14.
4. Вишневецька О.М. Потенціал сільськогосподарських товаровиробників в умовах Світової організації торгівлі / О.М. Вишневецька // Економіст. – 2007 – №11 – С. 37-39.
5. Дудник О.В. Управління фінансовими ризиками на сільськогосподарських підприємствах / О.В. Дудник // Вісн. ХНТУСГ. – 2014 – №150. – С. 126-131.
6. Інформація про стан впровадження найбільш важливих інвестиційних проєктів, що реалізуються в агропромисловому комплексі регіонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/monitoring?nid=20665>.
7. Калиніченко Ю. Стратегічний розвиток підприємства: теоретичні та практичні аспекти / Ю. Калиніченко // Галицький економічний вісник. — 2010. — № 4(29). — С.106-115.
8. Кісіль М.І. Стратегічні напрями інвестиційного забезпечення розвитку сільського господарства / М.І. Кісіль // Економіка АПК. – 2012. – № 9. – С. 36-39.
9. Комарова І.Л. Компоненти стратегічного управління інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств / І.Л. Комарова // Агроінком. – 2013. – № 10-12. – С. 15-17.
10. Кондратюк О.І. Підвищення конкурентоспроможності виробництва сільськогосподарської продукції / О.І. Кондратюк // Економіка АПК. – 2005 – № 10. – С. 109-112.
11. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посіб. / Н.С. Краснокутська. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.
12. Мазнев Г.Є. Проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору / Г.Є. Мазнев // Економіка АПК. – 2014. – № 9. – С. 5-13.
13. Макконелл К.Р. Экономикс: принципы, проблемы, политика. В 2 т. / К.Р. Макконелл, С.А. Брю – М.: Республика, 1992. – Т.1. – 400 с.
14. Онікієнко В.В. Інноваційна парадигма соціально-економічного розвитку України / В.В. Онікієнко, Л. М. Ємельяненко, І. В. Терон ; за ред. В.В. Онікієнка. — К.: РВПС НАН України, 2006. — 480 с.
15. Саблук П.Т. Стан і напрями розвитку аграрної реформи / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2015. – № 2. – С. 10–17.
16. Статистичний збірник «Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України» ; за ред. І. С. Петренко. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 46 с.
17. Стецюк П.А. Фінансові проблеми розвитку аграрного виробництва / П.А. Стецюк, О.Є. Гудзь // Економіка АПК. – 2012. – № 4. – С.73-78.
18. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року ; за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я.Месель-Веселяка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 182 с.
19. Gottfried Lischka, 2004. Farm Management Challenges in Ukrainian Agriculture/ In Stephan von Cramon-Taubadel, Serhiy Demyanenko, Arnim Kbh “Ukrainian Agriculture: Crisis and Recovery.” – 2004 Shaker Verlag, Aachen. – P. 125-136.
20. Lawrence J. Gitman, Mixel D. Joehnk. Fundamenes of investing. – Cambridge, MA; MJT Press, 1997. – 1025 p.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2016 р.

* * *